

Långsiktig ekonomisk tillväxt, förklaringar och återstående mysterier*

Den ekonomiska vetenskapen har nått en bit på vägen till att förklara långsiktig ekonomisk tillväxt. I denna artikel visar Marian Radetzki att investeringar i fysiskt och mänskligt kapital är viktiga för att uppnå tillväxt. Samtidigt betonar han dock att en del skillnader i tillväxttakter återstår att förklara. Radetzki hävdar att skillnader i institutionella strukturer kan bidra till sådana förklaringar.

Inledning

Efter ett århundrade av tillväxt som kraftigt överstigit genomsnittet för industriländerna, har Sverige sedan början av 1970-talet hamnat i OECDs jumboliga med avseende på ekonomisk expansion. Alla industriländer redovisar väsentligt lägre produktivitetsökning och tillväxt sedan 1974, jämfört med årtiondena före. En grupp u-länder i Östasien har blivit tämligen välbärgade under de gångna trettio åren. Många andra nationer, med samma grad av fattigdom i utgångsläget, och minst lika goda resursförutsättningar, har samtidigt stagnerat.

För den oinvidge framstår dessa brott i tidsserier och skillnader mellan länder som svårförklarliga. Men hur är det för ekonomerna av facket? I vad mån kan de bena upp problemen och peka ut den

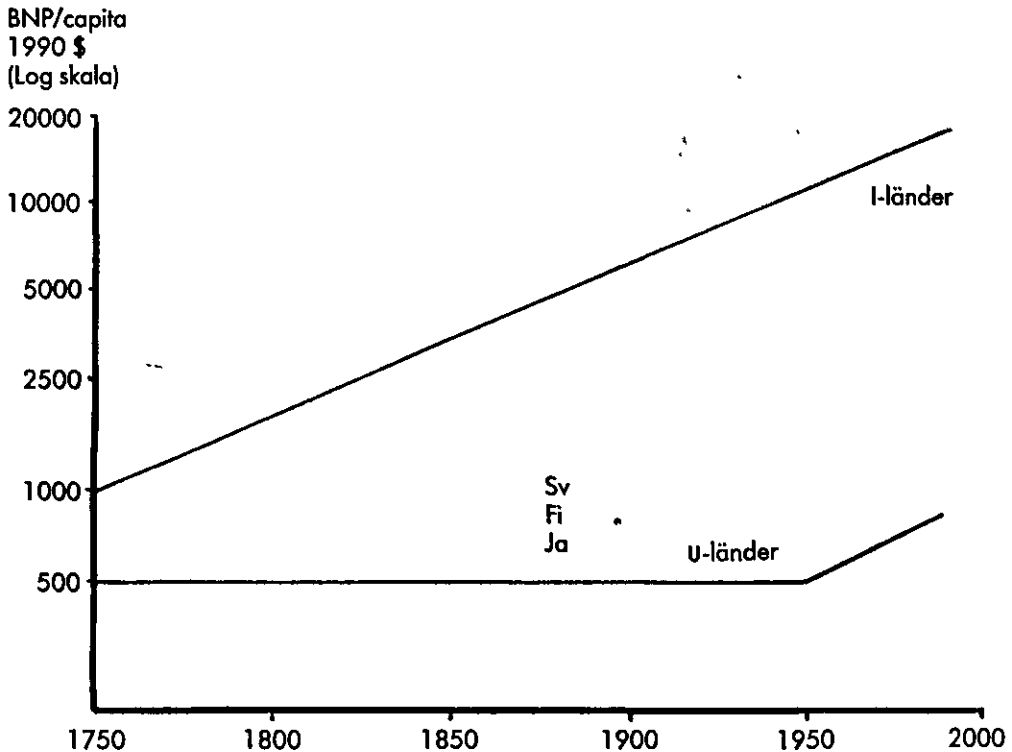
långsiktiga tillväxtens grunder? Den nationalekonomiska vetenskapen har förvisso kommit en bra bit på väg i försöken att reda ut sammanhangen. Men mycket forskning återstår innan vi fullt ut förstår den långsiktiga ekonomiska expansionens mekanismer. Även för professionen framstår en rad tillväxtfenomen fortfarande som utpräglade mysterier.

Min framställning är uppdelad i två avsnitt. Båda utgår från den företeelse som ekonomerna kallar *modern ekonomisk tillväxt*, ett uttryck myntat av Simon Kuznets i en bok från 1965 med samma namn. Modern ekonomisk tillväxt beskriver hur ett antal ekonomier under de senaste 200 åren haft en stadig tillväxt, i total BNP och per capita-BNP, och blivit historiskt extremt välbärgade, medan huvuddelen av världen stagnerat, åtminstone i BNP/capita-termer.

MARIAN RADETZKI är chef för forskningsinstitutet SNS Energy och adjungerad professor i national-ekonomi vid Högskolan i Luleå. Hans forskning har framförallt inriktats på naturresurser och internationell handel med råvaror.

* Innehållet i denna artikel baseras på föreläsningssanteckningar som använts i undervisningen vid Högskolan i Luleå. Jag tackar Mikael Bask, Mats Persson, Marcus Radetzki och Patrik Söderholm för värdefulla kommentarer under resans gång.

Figur 1 Modern ekonomisk tillväxt.



Figur 1 demonstrerar schematiskt hur den industriella revolutionen gjorde att de nuvarande i-länderna drog ifrån resten av världen. Ett kuriosum värt att nämna är att det bland i-länderna finns tre länder, vilkas moderna ekonomiska tillväxt påbörjades sent, i slutet av 1800-talet, och från mycket låg nivå, nämligen Sverige, Finland och Japan. En osedvanligt snabb tillväxt sedan dess har gjort att de tre hunnit ikapp resten av skaran.

Bilden utgör en bakgrund och utgångspunkt till min fortsatta framställning. Den reser ett antal frågor som jag inte kommer att diskutera. Sålunda tar jag t ex inte upp frågan om när det ursprungliga gapet i BNP/capita mellan i-landsgruppen och resten av världen uppkom, och vad dess orsak var. Inte heller diskuterar jag den positiva trenden efter 1950 för u-landskurvan i Figur 1, orsakad även den av ett

relativt litet antal länder, främst små ekonomier i Östasien men också tungviktare som Kina och Brasilien, som påverkat genomsnittssiffrorna.

Den första delen av min framställning är lite mera teknisk och precis. Den fokuserar helt på i-länderna. Med stöd av ekonomisk teori försöker jag identifiera förklaringarna till den stadiga tillväxten under omkring ett århundrade i dessa länder. Perioden begränsas främst på grund av förekomsten av data av acceptabel kvalitet. Den andra delen är mycket mera spekulativ och obearbetad. Det är här som tillväxtens återstående mysterier kommer in i bilden. Några av de frågor som jag tänker beröra är: orsakerna till att arbetsproduktiviteten (LP) i industriländerna ökat så långsamt efter 1973; den institutionella infrastrukturens betydelse för långsiktig tillväxt; komplementarite-

Tabell 1 BNP och befolkning i sex länder. Kvot 1984/1870.

	Frankrike	Tyskland	Japan	Holland	England	USA
BNP	11,8	23,9	76,0	20,5	8,0	47,7
Befolkning	1,5	2,4	3,5	4,0	1,9	5,9
BNP/cap	8,4	9,5	21,8	5,1	4,1	8,1

Källa: Maddison [1987].

Tabell 2 Genomsnittlig årlig förändring i sex industriländer. Procent.

	1913-50	1950-73	1973-84
Real BNP	1,85	5,31	2,10
Arbetsinsatser	0,11	0,47	-0,38
Arbetsproduktiviteten (LP)	1,74	4,84	2,48

Källa: Maddison [1987].

ten mellan fysiskt och humant kapital; och orsakerna till de socialistiska ekonomiernas tillväxtmisslyckande.

Det mesta av vad jag har att säga rör *tidsseriesdata*: vad hände i ett eller flera länder under utsträckta tidsperioder? Dock kommer jag i den andra delen också in på *tvärsnittsdata*: vilka är orsakerna till att vissa länder är rika och/eller växer snabbt, medan andra är fattiga och/eller stagnerar?

Mitt anslag är långsiktigt. Jag beaktar därför inte kortsiktiga konjunkturella svängningar i tillväxten. Inte heller diskuterar jag tillväxtens innehåll, en i sig mycket intressant fråga.

Tillväxt i industriländerna under ett århundrade

Den frågeställning som ska förklaras framgår tydligt av siffrorna i *Tabell 1*. Mellan 1870 och 1984 steg BNP åttafaldigt i England, ett av de tidigaste industriländerna, men 76-faldigt i Japan, där modern ekonomisk tillväxt startade sent, men där det sen gick i snabb fart. Efter som befolkningen ökade mycket långsammare än BNP, mångfaldigades BNP/capita i samtliga länder. Vilka var orsakerna till den snabba ökningen i BNP, och till

den åtföljande stegringen av inkomst per individ?

Den första, mest grundläggande förklaringen till att BNP ökar är stigande insatser av arbetskraft. Ju fler som jobbar, desto större blir produktionen. Men detta är en dålig förklaring till BNP-tillväxten i *Tabell 1*. Ty även om befolkningen flerdubblats i majoriteten av länderna, har arbetskraftsinsatsen, mätt som arbetade timmar, legat i det närmaste stilla. Mot den stigande befolkningen under perioden står nämligen fallande förvärvsfrekvens med senare inträde i arbetslivet, främst på grund av studier, och framförallt kraftigt kortade årsarbetstider.

För perioden efter 1913 har arbetskraftsinsatserna stadigt ökat blott i Japan och USA bland de sex länderna; i Frankrike, Tyskland och England har de fallit, medan tendensen i Holland varit oregelbunden. Föreställningen att en procentuell ökning av arbetskraftsinsatsen skulle leda till motsvarande ökning i total produktion verifieras mycket dåligt av siffrorna. *Tabell 2* visar att mindre än en tiondel av BNP-tillväxten förklaras av ökade arbetstimmar. Resten utgör förändring i arbetsproduktiviteten (LP), här definierad som produktionsvärdet per arbetstimme.

Tabell 2 visar utvecklingen under tre

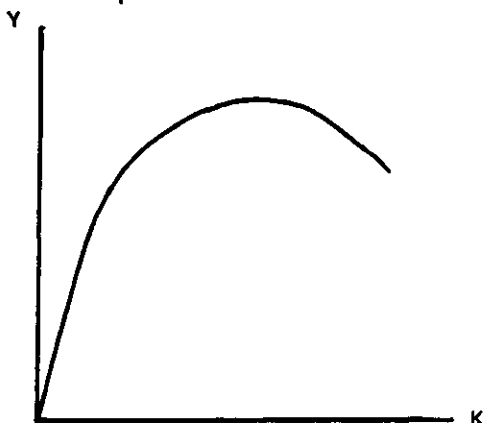
delperioder mellan 1913 och 1984. Notera att den långsamma tillväxten 1913–50 i de sex länderna till en del förklaras av världskriget och 1930-talsdepressionen, en osedvanligt djup och långvarig konjunktursvacka; att arbetskraftsinsatsen föll under den senaste perioden; och att LP steg särskilt snabbt under perioden 1950–73, och mycket långsammare under de följande tio åren.

Att total BNP växer beror alltså på kombinationen av ökade arbetsinsatser och stigande LP. Att BNP/capita växer, dvs att vi blir rikare, beror grovt räknat på stigande LP. Ju högre LP, desto mer producerar vi per arbetstimme.

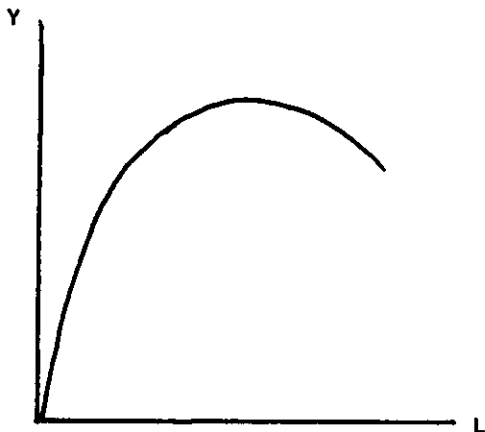
Vad är då orsakerna till stigande LP? Kapitalbildning utgör den mest uppenbara förklaringen till att arbetskraften med tiden blivit allt mera produktiv. Klassisk och neoklassisk teori identifierar två produktionsfaktorer, arbetskraft och kapital, som tillsammans bidrar till produktionsresultatet. Produktionsfaktorerna land och naturresurser inkluderas då för enkelhetens skull i kapitalfaktorn. Växande insatser av de båda faktorerna bidrar tillsammans till ökningen av BNP. Men hur ska deras respektive bidrag till tillväxten bestämmas?

Innan vi diskuterar de nyare metoderna, kan det vara värt att erinra om äldre ansatser som fortfarande präglar mycket av tänkandet kring dessa frågor, särskilt på mikronivå. Om en faktor hålls konstant, kommer stigande insatser av den andra faktorn att öka produktiviteten hos den konstanta faktorn, men relationen kommer att präglas av den avtagande avkastningens lag. Övre delen av *Figur 2* demonstrerar hur produktionsresultatet stiger, först snabbt, sedan långsamt, och till slut inte alls, om en given arbetsstyrka kombineras med ökande kapitalutrustning. När maskinerna blivit så många att arbetarna inte ens hinner att serva dem, kommer ytterligare en maskin inte att bidra till någon ökning i produktionen. Men innan man nått ända dit, medför ytterli-

Figur 2 Den avtagande avkastningens lag. Förändring i BNP vid konstant arbetsinsats och ökande kapital



Förändring i BNP vid konstant kapital och ökande arbetsinsats



gare en maskin att total produktion ökar, och eftersom arbetsinsatsen är konstant, ökar också LP, dvs produktion per enhet arbete. Ett analogt resonemang gäller för nedre delen av *Figur 2*, där en given mängd kapitalutrustning kombineras med ökande arbetsinsatser. Produktionen kommer att minska när arbetarna går i vägen för varandra kring maskinen.

Slutsatsen av detta logiska och till synes oantastliga resonemang är att stadigvarande ekonomisk tillväxt kräver att arbetsinsatser och kapital växer i samma takt, ty annars drabbas utvecklingen av den avtagande avkastningens lag, så att tillväxten stannar av.

Verkligheten har visat sig mycket mera komplex än dessa samband antyder. Starkt stigande kapitalresurser per arbetsinsats har inte utgjort någon hämsko för produktionsökningen.

Nyare teorier ger följande regel för beräkning av hur stigande arbetsinsatser respektive kapitalresurser bidrar till ökningen i BNP:

$$Y = \alpha L + (1 - \alpha)K + r; \text{ där}$$

Y , L och K utgör årliga procentuella ändringar i BNP och i insatserna av arbetskraft och kapital;

α och $(1 - \alpha)$ utgör arbetskraftens respektive kapitalets andel av BNP; och

r = residual, som mäter förändringen i den totala faktorproduktiviteten (TFP)

Tankegången bakom ekvationen är följande. Varje faktor ersätts efter sitt bidrag till produktionen. Eftersom α och $(1 - \alpha)$ utgör arbetskraftens respektive kapitalets andel av BNP, ger dessa andelar också en anvisning om respektive faktorökningsbidrag till tillväxten. Detta resonemang tillämpas mycket allmänt, men är för den skulle inte oantastligt.

Ett enkelt exempel åskådliggör tankegången. Anta att 75 procent av BNP tillfaller arbetskraften, medan 25 procent tillfaller kapitalet. Anta vidare att BNP ökar med 2,5 procent, arbetskraften med 2 procent och kapitalet med 4 procent. Enligt ekvationen ovan, blir arbetskraftens bidrag till BNP-ökningen $0,75 \times 2 = 1,5\%$; kapitalets bidrag blir $0,25 \times 4 = 1\%$. Härmed har vi förklarat hela BNP-ökningen på 2,5 procent med tillskotten av de båda faktorerna, och residualen, TFP, blir 0:

$$Y = \alpha L + (1 - \alpha)K + r \\ (2,5 = 0,75 \times 2 + 0,25 \times 4 + 0)$$

I praktiken är det inte så enkelt att göra dylika beräkningar. Förändringar i BNP

och i arbetskraftens insatser är förhållandevis lätta att bestämma. Mätningar av kapitalstockens förskjutningar är mycket besvärligare. I princip utgörs kapitalstockens storlek vid varje tidpunkt av kumulativa bruttoinvesteringar under en lång period, minus kapitalförslitning. Gränsdragningen mellan investeringar och konsumtion är dock ofta oklar. Kapitalförslitningen kan mätas på många olika sätt. Kapitalstockens storlek vid en viss tidpunkt, och dess förändring mellan två tidpunkter, är därför tämligen svårbestämda storheter. Samma gäller fördelningen av BNP på arbetskraft och kapital. Hur ska t_{ex} en egenföretagares inkomster fördelas mellan hans arbetsinsats och den kapitalutrustning han använder i sin verksamhet?

Tabell 3 repeterar delvis innehållet i Tabell 2. Den visar hur BNP ökat i de sex länderna. Den visar också hur respektive faktorinsatser ökat. Slutligen används sambanden i ekvationen ovan för att mäta residualen r , den andel av tillväxten som inte förklaras av ökande insatser av arbete och kapital, och som utgör den s k totala faktorproduktiviteten, TFP. Det visar sig att även om man tar full hänsyn både till ökande arbets- och kapitalinsatser, förblir mer än hälften av tillväxten oförklarad.

TFP utgör en slags bonus till tillväxten, ovanpå det som framkommer på grund av stigande insatser av arbete och kapital. Under ett långt tag betraktades ökningen i TFP som ett resultat av teknologisk utveckling, vilket i och för sig är korrekt, om teknologi definieras i vid mening. Men vilka krafter bestämde då den tekniska utvecklingen? Det var synnerligen otillfredsställande att mer än hälften av tillväxten härrörde från en "svart låda", med ett närmast mystiskt inandöme.

Nyare forskning har lyckats sönderdelat TFP i ett antal begripliga komponenter. De ojämförligt viktigaste är föreställningen att kvaliteten på arbets- och kapitalinsatserna stigit över tiden. Föränd-

Tabell 3 Genomsnittlig årlig förändring i sex industriländer. Procent.

	1913-50	1950-73	1973-84
Real BNP	1,85	5,31	2,10
Arbetsinsatser	0,11	0,47	-0,38
Kapitalinsatser	1,39	4,58	3,88
Total faktorproduktivitet	1,30	3,58	1,19

Källa: Maddison [1987].

ringar i arbetskraftens kvalitet kan då mätas t ex med hjälp av genomsnittligt antal års utbildning. Även om det naturligtvis är så att många sorters utbildning mest utgör konsumtion, och inte bidrar till någon uppbyggnad av produktivt humankapital, är det tämligen uppenbart att en läskunnig arbetsstyrka, eller en ingenjörstätt sådana är produktivare än en där läskunnighet saknas eller ingenjörerna är få. Det är också uppenbart att kapitalets kvalitet förbättrats över tiden. En traktor som kostar 100 000 kr i dag har betydligt bättre prestanda än en traktor till motsvarande reala pris på 1920-talet. Men sådana förändringar är svåra att generalisera och utvärdera, så i praktiken har man fått ta till schabloner, t ex att kapitalets kvalitetsförbättring motsvarat en höjning av kapitalstocken med en halv procent per år. Med hjälp av sådana schablonmässiga justeringar uppåt av arbets- och kapitalinsatserna har man fått ned TFP, den oförklarade restposten.

Andra förklaringar, av stor betydelse för vissa länders tillväxt, men av mindre generell vikt, är bl a skalekonomiers ökande betydelse; strukturomvandling (överflyttning till högproduktiva verksamheter); och efterföljareffekten (länder på efterkälken imiterar dem som ligger före); och ökad frihandel (särskilt viktig under perioden 1950-73). Med hänsyn tagen också till sådana faktorer, har t ex Maddison [1987] lyckats "förklara" omkring fyra femtedelar av den tillväxt som de sex industriländerna presterat sedan 1913. Detta är inte en fullständig

framgång, men mycket bättre än den enkla ansatsen i Tabell 3, där betydligt mindre än hälften av tillväxten blivit förklarad.

Dessa övningar synes visa att modern ekonomisk tillväxt är relativt lättförklarad. Härav följer att recepten för att åstadkomma tillväxt också är tämligen klara:

- öka kapitalbildningen
- utbilda arbetskraften
- tillåt strukturomvandling och frihandel

I verkligheten är det inte riktigt så problemfritt.

Ekonomisk tillväxt: Några återstående mysterier

Det vi gjort hittills har varit relativt enkelt. Vi har försökt identifiera några hyggligt klara orsaker till ekonomisk tillväxt i länder som under den studerade perioden karaktäriserats av god statistik och hög ekonomisk forskningsintensitet. Nu ger vi oss in på betydligt mindre klara områden, som delvis är nya, men delvis överlappar och fördjupar det som behandlats tidigare. Framställningen är selektiv. Jag har valt några teman som jag själv funnit särskilt fascinerande.

Nedgången i produktivitet efter 1973

1973 utgjorde en vändpunkt i industriländernas långsiktiga tillväxt. Fram till dess var den ekonomiska expansionen snabb,

därefter har den varit betydligt långsammare. Visserligen reducerades ökningen i kapitalinsatserna, och arbetade timmar minskade tomt något i absoluta tal, men de största förändringarna inträffade i produktivitetstalen (*Tabell 3*). Både LP och TFP har växt mycket långsamt sedan mitten av 1970-talet. Dessa justeringar nedåt i produktivitetstillväxten utgör huvudförklaringen till den avsaknade BNP-tillväxten.

Varför har produktiviteten utvecklats så svagt under perioden? Trots många ansatser, har ingen kunnat ge ett tillfredsställande svar på frågan.

Figur 3 exemplifierar utvecklingen med siffror från USA. Förhållandena i USA är hyggligt representativa för i-länderna. Övre delen visar BNP-tillväxten sedan början av 1950-talet, med de andelar som förklaras av ökade arbetskraftsinsatser respektive förbättringar i LP. Den dramatiska nedgången i LPs roll framgår mycket tydligt av diagrammet. Det är uppenbart att långsammare investeringstakt, som resulterat i en mycket svagare ökning i kapital per arbetare, är en viktig orsak till den svagare BNP-tillväxten.

Detta räcker dock inte som förklaring. *Tabell 3* erinrar oss om att även sedan hänsyn tagits till kapitalfaktorns svagare tillväxt, sjönk TFP mycket kraftigt, så det är nödvändigt att söka ytterligare förklaringar. 1973 inträffade den första oljekrisen. Därefter har världen levt med mycket högre energipriser än tidigare. Kan detta förklara den svagare produktivitetstillväxten under perioden? Två mekanismer kan tänkas ha påverkat utvecklingen.

(a) Den kraftiga relativprisförändringen kan ha lett till att en mängd kapitalutrustning blivit omodern, men detta registrerades inte i de data som används för att mäta kapitalinsatsernas storlek. Våra siffror över kapitalstocken skulle helt enkelt vara överdrivet stora. Med rätt siffror

skulle TFP blivit väsentligt högre än den faktiskt redovisade.

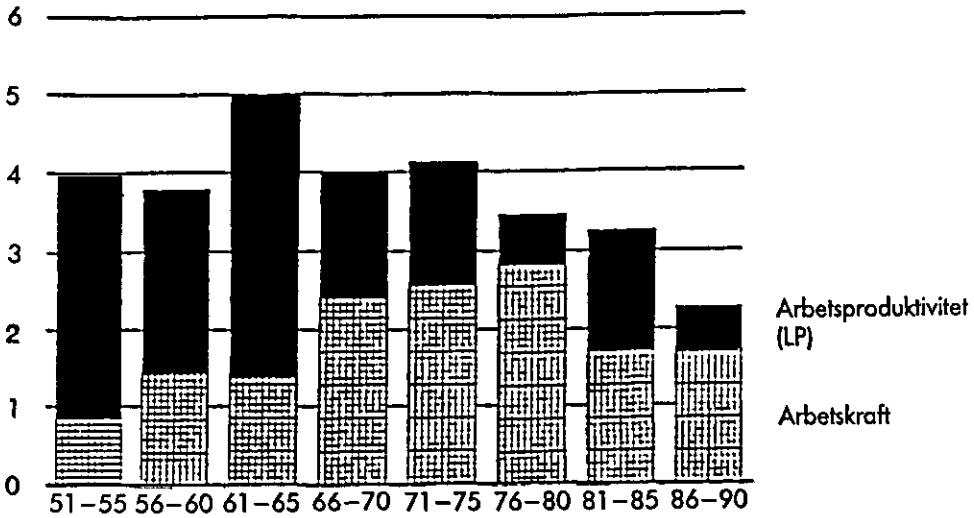
(b) Den modell som ligger bakom *Tabell 3* är starkt förenklad. L och K är inte de enda produktionsfaktorerna. Också energi är en produktionsfaktor. Och när energin ökar i pris, minskar dess användning. Energiinsatsernas bidrag till produktionen fångas i modellen upp av TFP. TFP skulle ha fallit betydligt mindre, ifall energifaktorn redovisats explicit.

Ytterligare en möjlig förklaring till den svaga ökningen i TFP under senare decennier är stigande protektionism. Argumentet är att de höga oljepriserna efter 1973 ledde till stora underskott i handelsbalanserna hos många industriländer, som reagerade genom att tillgripa protektionistiska åtgärder. Protektionismen, i sin tur, minskade effektiviteten i resursanvändningen, och fördröjade många faktorinsatser. Resultatet blev en sämre utveckling i TFP.

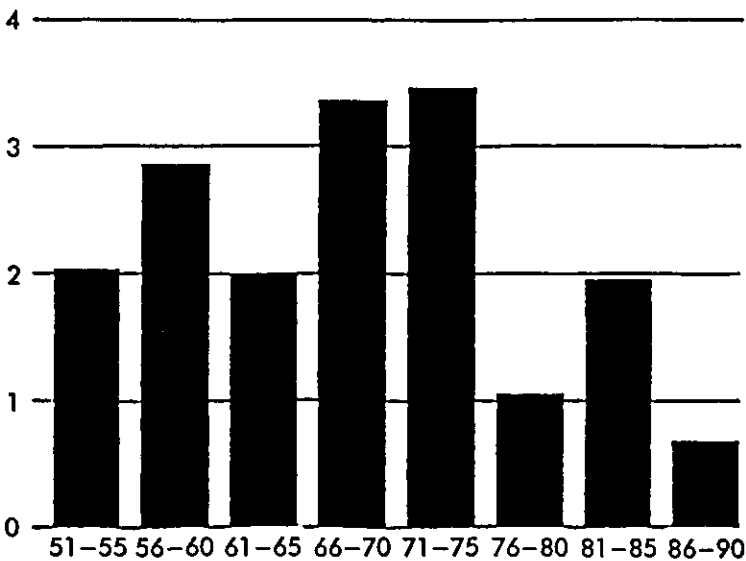
Vissa ekonomer har också hävdats att det finns en komplementaritet mellan förändringen i kapitalinsatserna och i TFP. I samband med *Tabell 3* noterade vi att TFP ofta betraktats som en restpost separerad från arbete och kapital, och hänförlig till produktivitetshöjande teknisk utveckling. Men i själva verket kan teknisk utveckling vara *endogen*. Det kan sålunda finnas ett starkt samband mellan kapitalbildningen och produktivitetstillväxten. Detta blir fallet om det mesta av den nya teknologin är förkroppsligad, utgör en integrerad del av nya kapitalprodukter. Fördelarna av den nya tekniken blir då en slags extern effekt av introduktionen av nytt kapital. Då borde tillväxttakterna i kapital och i TFP samvariera, vilket de också gör, om än något osymmetriskt, i *Tabell 3*. En minskning i kapitalbildningen av det slag som inträffade efter 1973 ökar kapitalets genomsnittliga ålder, och fördröjer därmed det praktiska utnyttjandet av nya, effektivitetshöjande,

Figur 3 BNP-tillväxt i USA.

Bidragen från arbetskraftens ökning och höjning av arbetsproduktiviteten (genomsnittlig årlig procentuell ökning)



Tillväxt i kapitalstock per arbetare (genomsnittlig årlig procentuell ökning)



Källa: Nationell statistik.

tekniska landvinningar. En sådan mekanism kan utgöra en delförklaring till TFPs svaga utveckling efter 1973. Jag måste dock tillstå att dessa samband hittills blivit mycket ofullständigt kartlagda.

Komplementariteten mellan faktorinsatserna och balanserad ekonomisk tillväxt

Jag vill gå tillbaka till de äldre ansatserna att förklara ekonomisk utveckling, och till argumenten för en balanserad tillförsel av arbete och kapital för att undvika avtagande avkastning, se *Figur 2*. I försöken att förklara tillväxtfenomenen har vissa ekonomer nyligen återvänt till den tidigare övergivna ansatsen.

I-ländernas BNP/capita ligger på 20 000\$, i u-länderna är snittet kring 500 \$. Lönerna i fattiga länder utgör blott en liten andel av motsvarande i rika länder. En mycket låg kapitalstock per arbetare utgör det mest synliga skälet till fattigdomen i tredje världen.

Under rådande förhållanden kunde man förvänta sig att massiva kapitalströmmar sökte sig till u-ländernas billiga arbetskraft. Modern kapitalutrustning har en given produktionsförmåga. Med de låga lönerna borde följaktligen avkastningen på investeringar i u-länderna bli väldigt hög. Varför är det inte så? Hur kommer det sig att det utländska investeringsflödet till u-länderna aldrig blivit mer än en rännil?

Det finns många förklaringar. En som jag tar upp i följande avsnitt har att göra med den institutionella infrastrukturen. En annan utgörs av handelshinder. Jag investerar inte i Malaysia, ty de billiga skjortor som kan produceras därborta är belagda med importrestriktioner i andra länder.

Men en viktig faktor som på senare tid fångat forskarnas intresse (se tex Barro [1991]) är komplementariteten mellan modern fysisk kapitalutrustning och arbetskraftens kvalitet, eller på ekonomjar-

gong, humankapitalet. Jag diskuterade tidigare hur svårt det är att mäta humankapital, och hur man i sitt bryderi med mätproblemen helt enkelt adderat en kvalitetsfaktor till arbetskraftsinsatsen, grundad på genomsnittligt antal utbildningsår.

Vad som nu hävdas är något mer. Humankapitalet har en viktig extern effekt på kapitalfaktorn. För att ge full avkastning måste den moderna kapitalutrustningen kombineras med stora mängder humankapital. Där sådant humankapital (kvalificerad teoretisk och praktisk utbildning på bla tekniska, ekonomiska och administrativa områden) inte finns, där lönar det sig inte att sätta in modernt kapital.

Vissa forskare hävdar att det är därför som många moderna industriprojekt inte haft framgång i u-landsmiljön. Häri skulle då knuten ligga till att de stora investeringsströmmarna till u-länderna inte kommit till stånd, och till att u-länderna förblivit fattiga. Men det finns naturligtvis många konkurrerande förklaringar till u-ländernas bestående fattigdom.

Argumenten om komplementariteten mellan produktionsfaktorerna utgör ett annat av tillväxtens ouppklarade mysterier. Kom ihåg att man började med att ge sådan komplementaritet en övergripande betydelse, men att senare forskningsrön gjorde att man gick ifrån den ansatsen. Nu är man tillbaka, men mycket återstår att göra innan vi förstår hur sambanden ser ut.

Institutioner, incitament och allokering

Två vetenskapliga arbeten har under det senaste decenniet gjort särskilt djupa intryck på forskningen om tillväxt. Den ena är Nathan Rosenbergs och L E Birdzells *How the West Grew Rich* [1986]. Den andra är Douglass Norths *Institutions, Institutional Change and Economic Performance* [1990]. Författarna är ekonomhistoriker, men jämfört med många av sina kolleger står de mycket nära den national-

ekonomiska vetenskapliga traditionen. Båda böckerna går egentligen utanför den ram som jag hittills diskuterat, och frågar sig om det finns vidare, mera allmänna omständigheter som förklarar samhällens ekonomiska beteende, tex varför det blir eller inte blir ekonomisk tillväxt.

Rosenbergs ledande tanke är att västerlandets väg till rikedom sammanhängde med en rad viktiga justeringar i samhällsordningen för flera århundraden sedan:

- Staten drog tillbaka sin absoluta makt från det ekonomiska området;
- Ett legalt system utvecklades till skydd för individer och korporationer;
- Innovatörer fick möjlighet att behålla avkastningen från framgångsrika ny-satsningar.

Resultatet blev ett intensivt experimenterande med både teknik, ekonomi och organisation. De flesta experimenten misslyckades, men några gick segrande fram, och ledde till ofantlig, aldrig tidigare skådad rikedom, inte bara för innovatörerna själva, utan också för de samhällen där de verkade.

Rosenbergs analys identifierar grundförutsättningarna för den ekonomiska tillväxten. När dessa finns för handen, blir allt det som jag hittills diskuterat, arbetskraft, fysiskt och humant kapital, teknisk utveckling, en smula sekundärt. Om den ges frihet och fertil grogrund, är den mänskliga uppfinningsrikedomen nästan oändlig. När de rätta förutsättningarna är för handen, framkommer allt det andra som behövs för tillväxten, automatiskt, liksom av sig självt.

Norths bok har en liknande, men mera negativ anklag. I den värld han beskriver styrs alla mänskliga samhällen av djupt rotade institutionella (inte organisatoriska) förhållanden. Institutionella förhållanden anger tex vem som har makten, vad som är tillåtet respektive förbjudet, definierar anständighet, och dikterar straff och belöning. Institutionella förhål-

landen är ibland explicita och kodifierade tex i lagregler. Ibland är de bara underförstådda bland dem som är hemmastadda i sitt samhälle.

Normalt är institutionella förhållanden stabila och långlivade. Ibland kan dock yttre eller inre tryck leda till plötsliga förändringar, som när det japanska samhället öppnade sig för världen i slutet av 1800-talet, eller när kommunismen kollapsade i slutet av 1900-talet. Ibland anammas intryck utifrån, men förvrängs till oigenkännlighet, som när afrikanska samhällen inför marknadsekonomi, men med förbehållet att den bara får nyttjas av ledarklanen.

Institutionella förhållanden är av avgörande betydelse för den ekonomiska tillväxten. Mycket speciella institutionella omständigheter såsom de beskrivits av Rosenberg, måste till för att få igång en stabil och bestående modern ekonomisk tillväxt. Sådana omständigheter saknas i de flesta av världens samhällen i dag. Det är därför som en stor del av världen förblivit fattig, trots imponerande tillfälliga uppsving under historiens gång.

Rosenbergs och Norths analyser förklarar de socialistiska ländernas ekonomiska bankrutt. Socialisterna gjorde precis som standardläroboken föreskriver: de satade enormt och med stora uppoffringar på utbildning av arbetskraft och på fysisk kapitalbildning. Resultatet blev dock minst sagt skralt. De institutionella förhållandena var fel. Ekonomiska experiment var förbjudna. Ekonomiska signaler om framgångar och motgångar nådde inte fram till dem som beslutade. Resurserna blev följaktligen felallokerade. De socialistiska folken förblev fattiga.

De socialistiska erfarenheterna understryker det ekonomiska systemets betydelse för tillväxten. I första delen av denna artikel var ett effektivt system underförstått. Insatta faktorer gav alltid stora och positiva bidrag till den ekonomiska expansionen. Men det är ingalunda självklart att det alltid blir så. Det socialis-

tiska systemet var felkonstruerat. Resurserna sattes in på fel sätt. Resultatet blev en fadäs. Omvändningen av Rosenbergs slutsatser är lika viktig: det blir ingen ekonomisk tillväxt om de rätta samhällsförhållandena saknas, hur stora faktorsatsningar som än görs. Och historiska erfarenheter synes visa att marknadsekonomi är en central förutsättning för varaktig ekonomisk tillväxt.

Avslutning

Det är dags att återknyta till konstaterandet i inledningen: vår förståelse av den ekonomiska tillväxten fortsätter att vara ofullständig. Trots många decenniers forskning, framkommer ideligen nya infallsvinklar som leder till att tidigare synsätt blir ifrågasatta. Vi kan tex bara ana, men vet inte säkert, varför Sverige hamnat på efterkälken i tillväxtligan sedan början av 1970-talet. Betydande oklarhet råder också om metoderna för att bryta de senaste 20 årens svaga trender i den svenska ekonomin. De som hävdar att de känner till "den enda vägen" till tillväxtframgång, har nog inte helt torrt på fötterna. Tillväxtens återstående mysterier är många.

Referenser

- Barro, R, [1991], "Economic Growth in a Cross-section of Countries". *Quarterly Journal of Economics*, Vol 106, s 406-443.
- Kuznets, S, [1965], *Modern Economic Growth*. Yale University Press.
- Maddison, A, [1987], Growth and Slowdown in Advanced Capitalist Economies: Techniques of Quantitative Assessment". *Journal of Economic Literature*, Vol 25, s 649-698.
- North, D, [1990], *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press (under utgivning på svenska på SNS Förlag, Stockholm).
- Rosenberg, N, & Birdzell L E, [1986], *How the West Grew Rich*. Basic Books. På svenska [1991], *Västvärldens väg till välstånd*. SNS Förlag, Stockholm.